

DEDE GORGUD KİTABI'NIN YAPISININ İKİ PLÂNDA ÖYRENİLMESİ*

KEMAL MEHDİ OĞLI ABDULLAYEV

1. BEYREK NE ÜÇÜN ÖLDÜ?

Her şeyden önce çok hörmətli müellimimiz Orhan Şaig Gökyayın Bakı kollokviu-
munda söylediği bir fikrini esas götürüp ondan çıkış etmek isterdim. O dedi ki, tekce
sözler, kelmeler yoh, cümleler, ifadeler bele çok zaman Dastanın üzerini örten müem-
malı örtüyü kaldırmağa imkan verir. Bu, doğrudan da beledir, ve bu zaman Dastanın
guruluşunun üst gatındaki, en görümlü hissesindeki mentigsizlikler, adi gavrama yolu
ile derk edilmesi çetin gelen hadiseler tam şekilde açıklanır. Demeli, Dastanda iki gatı
bir-birinden hökmen ferglendirmek vacibdir; 1) Üzde olan, üst gat; 2) Derin gat.

Sözden ve cümleden istifade edip, mühtelif boylardakı elagelar hadiseleri bir-birile
tutuşdurup derindeki gata nüfuz etmek be'zi semantik oppozisiyaların da müeyyen-
leşdirilmesine getirib çıkarır. Tecrübe naşılığ, köhnelik yenilik, tarazlıg anarhiya, inam,
sınag, norma, anormallıg ve başga bu kimi garşılaşdırmalar üst gatda süjet dolambac-
larına düşdükleri zaman mühtelif transformasiyalara me'ruz galırlar. Bu transforma-
siyalar üst gatda biri diğetine keçe de bilerler ve nihayetde onların hamısının bir-birile
elagesinin müeyyenleşdirilmesi Dastanın bütövlükde tam, dolgun, sistemli tedgigine
getirip çıkarır.

Mif-Epos -yazı düzümünde Dastanın yeri epik bir eser kimi Mifle Yazının, obrazlı
desek, bir birile mübarize apardığı yerdir. Mif-mifoloji dünya görüşü Dastanın derin-
liklerine hopmuş, gehremanların hareketlerini tenzim eden bir fealiyyet programı-
dır. Yeni yaranan Yazı medeniyyeti de Dastanda öz izini burahır, amma çetnlikle, çünkü
Mifin "özünühifzetme" mügavimetine rast gelir. Mif dünyagörüşü ile Yazı medeniyye-
tinin çarpazlaşdığı nögte olmag e'tibarile Dastan öz timsalında Dastan hem de Mifin
artıg özünü gösteren güçsüzlüyünü ve Yazının gücyiğimini da açıg şekilde nümayiş
ettirir.

Mifle Yazının her birinin tipoloji, özünemehsus elametlerini araşdırsag, mühtelif
seviyyelerde özünü gösteren hüsusiyetler toplusu ile garşılaşırıg. Meselen, üslub se-
viyyesinde hem Mifin, hem de Yazının her birinin özünemehsus obraz yaratma
"bacarığı" ve tipologiyası var. Yazının te'siri olan yerde obraz ohucu tesevvüründe
sanki şaguli istigametde derine işleyir: Selcan hatunun vüsalına çatmag yolunda Gan-
turalının garşısında Selcan hatunun "üç canavar galınlığında gaftanı" durur. "Üç ca-
navar galınlığında gaftan" obrazının çok derin ve özünde perspektiv gizleden mahiyyeti
var. Bele mürekkeb benzetme yalnız çohaspektlilik yarada bilen Yazı medeniyyeti ile

* Kiril harflerinden Latin harflerine Halil Açıköz tarafından aktarılmıştır.

bağlı olabilir. Ve yahud bunun eksi olarak, Mif dünyagörüşünün verebileceyi obraz sade ve sanki üfği istigametde-uzununa genişlenmesi ile seciyyelenir ve çoh zaman sade bir antiteza üzerinde gurulur: “Garangu ahşam olanda günü doğan”... ve ya “başında olan bit ayağına endi”...

Mife has elametler içerisinde aydınlık ve sadeliyi, psikoloji yekrengliyi de hüsusi geyd elemek olar. Burada ağın ağ adı var, garanın gara, yahşı yalnız yahşıdır, pis yalnız pisdir, renkler bir-birine garışmır, heç kim ve heç ne mürekkeblık ve çohcehetlik kimi psikoloji tezyiglere me’ruz galmır.

Yazı medeniyyeti ise mühtelif aspektlerde mürekkeblık yaradır-cümleden tutmuş üslubi obraza, süjet garışıklığına geder. Artıg be’zi gehremanlar Yazı medenniyyetinin te’siri ile öz öyrenceli epik mahiyyetlerinden çıhıb mürekkeb psikoloji çalarlar kesb etmeye başlayırlar. Bu suretler, demek olmaz ki, tam ve herterefli şekilde insani hüsusiyyetlerin hamısını -hem menfi, hem de müsbet çalarları, üzvi suretde özünde eks ettirir -bele deyil. Amma o marağlıdır ki, bu suretler artıg mifik monotonlugdan, bir renklilikten hilas olmağa çalışırlar, tam olmasa da, esasen buna nail ola bilirlar. Bele suretler içerisinde en merağlısı Beyrekdir.

Beyrek Mifle Yazının Dastan boyu devam eden ebedi mübahisesinin bedii neticesi kimi diggeti hüsusi celb edir. Beyrek dastandakı diğar gehremanların mensub oldukları mifik dünya serheddinden kenara çıhmış ve Yazının getirdiyi psikoloji çalarlıklarla zenginleşmişdir. Diğar gehremanlar ya müsbet, ya da menfi seciyyelidirlar, Beyrek safdilekli, merd, dönmez olmakla yanaşı, hem de hiyleger, öz heyrini bilen, yeri gelende yalan danışan, hareketlerini planlı şekilde, şeraite uygunlaşdırıb tenzim edebilen, bir sözle, öz dahili alemi olan, ferdi hüsusiyyetleri ile seçilen obraz kimi yaradılır ve bu obrazın yaranmasında göründüğü kimi hem Mifin, hem de Yazının birge emeyinin neticesi özünü gösterir. Beyreyin obrazı açıldığca ve o bir çoh müemmaldan, sirlardan temizlendikce, onun nakam taleyinin üzünden örtük götürüldükce Dastandakı bir sıra diğar gizli megamlar da aydınlaşır. Meselen, Deli Garcarın öz gız gardaşını ere vermek için garşıya goyduğı ağlasıgmaz şartlar, Baybecan melikle kafir arasındaki üstüörtülü sezilen saziş, nehayet, Beyreyin labüd mehv edilmesi derin gatın aşkar ve aydın meseleleri kimi öz işığına üst gata da salır. Beyreyin Banıççekle toyundan evvel kafirin casusu bu heberi kafire verirken deyir: “Baybecan melik evvel sene vereceyi gızı bozatlı Beyreye verdi”

Demeli, Baybecan melik Beyrekle beşik kertme nişanlı olan gızı Banıççeyi hem de kafire ve’d etmişdir. Onların bu “sazişi” de çoh mentigli bir şekilde deli Garcarın ilk bahışda mentigsiz teleblerile uyuşur-bu mentigsiz telebler eslinde mentigli bir libasa bürünür. Bütün bahaneleri kesen Beyreyin toyuna mani olmayın bir yolu galır-zorakılıg yolu. Dustag geden Beyrek öz taleyinin guluna dönmür, eksine dustağlıgda da öz gününü hoş keçirmeyi bacarır. Bunu biz bir, sanki öteri deyilmiş, cümleden duyurug. Kafir gızı hemişe olduğı kimi dustağ Beyreyin görüşüne gelir. Nişanlısının toy heberini eşiden Beyreyin halı perişandır. Beyreyi bu halda gören kafir gızı soruşur: -Neçin sehtsen, hanım yiğit? Geldiğimce seni şen görerdim. Gülerdin, oynardın, şimdi noldun?

Demeli, Beyrek başka vahtlarda gülür, oynayıp, şen olurdu ve kafir kızının mehebetini kazanırdı -vahtı için vahtı geldi. Beyrek seht olmasının sebebini kafir kızına dedikten sonra kafir gızı Beyreyi hilas etmek gerarına gelir, amma onun karşısına şert koyur: “Eyer seni hasardan aşağı orğanle salındıracağ olursam, babana, anana sağlıkla varacağ olursan, meni bundan gelib halallığa gebul edib alır mısan?”

Burada Beyreyin cavabı bizim için çoh marağlıdır. Çünkü Beyreyin özü için, taleyi için bu cavab helledicidir. Mehz bu cavabın ağırlığıdır ki, nehayetde o biri boyda Beyreyi ezir-Beyrek kafir kızına and içir, söz verir: -Gılcıma doğranayın! Ohuma sancılayın! Yer kimi kertileyin! Torpag kimi sovrulayın! Sağlıkla varacak olursam Oğuz, gelip seni halallığa almazsam.

Beyrek sağlıkla Oğuz varır, toyunu edir (tesadüfi deyil ki, onun toygabağı hareketleri yunan mifologiyasındaki Odisseyin hareketlerinin demek olar ki, eynidir-bu, hiyleger Odisseye Beyreyin bir obraz kimi yakınlığını gösterir), yoldaşlarını esirlikden gurtarır, murad verir, murad alır... amma kafir kızına verdiği ve'di unudur. Verdiği söz, hilaf çıhdığı ve'de Beyreyi cezasız goya bilmezdi. Bu ceza başka mifoloji gehremanlara bir növ örnek olmalı idi. Ele buna göre de son boyda mehz Beyrek mehv edilir. Digget edek ki, Dastanda müsbet gehremanlar içerisinde mehv olan yalnız Beyrekdir. Beyreyin taleyinin nakamlığı onun iki dünyagörüşü, iki medeniyet arasında galması, ne ondan, ne de bundan ola bilmesi, köhne Mifle tam şekilde gırılmaması, yeni Yazıya tam şekilde govuşmamasının sebebinden baş verdi. Mifle Yazının çarpışmasında aralığda galan Beyrek oldu, amma Beyrek bir obraz kimi yeni medeniyet taşıyıcılarının -Yazının gücü ile meydana çıkan gehremanlar neslinin başında durdu.

Beyreyin bir edebi gehreman kimi taleyi şifahî mifik-epik gehremanlığın ölmesi ve öz yerini tedricen yazılı edebi gehremanlara vermesinin faciesidir. Beyreyin faciesi onun bir növ “körpü” funksiyasını yerine yetirmeyindedir. Beyreyin ayağı köhne sahilde idi, özü ise yeni sahile can atırdı. İstedi yeni sahile govuşa, amma hele güdretli Mif ondan heyanetine göre intigam aldı- onun karşısına kafir kızına verdiği sözü daniılmaz şert kimi goyup Beyreyi öldürdü. Hiyleger Beyrek hamını aldada bildi -birce doğulup içinde büyüdüğü, dahilinde beslendiği mifoloji sistemi aldada bilmedi. Çünkü yeni dünya gavrınının -Yazının gücünü Beyrek hele tam şekilde öz içine yığa bilmemişti. Çünkü yazının özü hele yavaş-yavaş güce gelirdi, ete-gana dolurdu.

Beyreyin Dastan boyu görümlü “üst gat” ve görünmez “derin gat” terefleri bir bahış altında bu cür birleşib bu suretin sistemli izahına çevrile bilir ve eslinde bu tereflerin bir-birini bu cür tamamlaması Dastanın bir bütöv, tam, bütün hırda hisseklerinin bele bir-birile elageli olduğu sistem şeklinde derk edilmesi için şerait yarıdır. Dastan bele bir mürekkebe sistem kimi özünü açıg-aydın görünen terefi, üst gati ile gizli derin gatinin hemaheng uyuşmasıdır. Ve gizli, pünhan nögtelerin bir-bir aşkar edilmesi de neçe-neçe sualların cavabına çevrile bilir -bunu Beyreyin nakam taleyi timsalında bir daha gördük.

2. BAYBURA BEY'İN GÖZLERİ NİYE AÇILDI?

On altı ilin hesretlisi oğlu Beyreyin derdinden atanın gözleri tutulur. Bu, Mif için, onun gurub yarattığı dünya için tebiidir ve bu ve ya diğer gehremanın kor olmasını daha geniş edebi konteskte ardıcıl şekilde müşahide etmek mümkündür. Müeyyen sebepler üzünden korlaşma halına “Koroğlu” dastanında da rast geliriz: kor edilmiş Alı kişini yada salag. Yunan mifologiyasında kor Tiresi, Edip, Polifem de bu gebilden olan obrazlardır. Derinden dikkat etsek, görerik ki, bu obrazların çohu için, özü de tamamilde tebii şekilde, kor olmaları ve yahud kor edilmeleri prosesi hansısa gelecek dahili-psiholoji deyişmenin esasını goyur. Bu obrazlar için harici aleme garşı kor olmaları, harici alemin işiğından mehrumlug öz içlerindeki dahili derinliye işiğlı bir yol açır. Zahiri korluk dahili görmeye-irelini, baş vereceyi evvelceden görmeye çevrilir. Arakullar, falçılar, şamanların ekseriyetinin kor olması heç de tesadüfi deyil. Bu şekilde gedim insan hansısa, belke hele özüne bele garanlıg, şüpheli bir nevazişle bu zavallılara acıyıp-onların fiziki şikestliyini me'nevi üstünlükle kompensasiya etmeye çalışıb.

Kor Tiresi geleceken heber verir, keçmişlerin üstünden garanlıg örtüyü çekib acı hegigeti Edipe me'lum edir. Kor olan kimi Edip baş verecekleri -“görmeye” başlayır-oğlanları Polinik ve Eteoklun mehvinini gabagcadan söyleyir. Kor edilmiş Alı kişi geribe bir dahili fehmlle Çenlibelin yerini oğluna nişan verir. Şaman kor değilse, ekstaz zamanı en azı özünü korluğa goymalı, özünü, öz hareketlerini kora ohşatmalıdır. Rus yazıçısı A. Fadeyevin “Udegelerden sonuncusu” eserinde bele bir şaman obrazı de-giglikle tesvir edilir. Özünü korluğa vurma, korlug illüziyası yaratma esl korlara, geleceken heber veren neheng korlara sitayişden doğan zeif bir kölge, onları evez etmek cehdidir. Demeli, neheng korların bu funksiyası barede me'lumat müasirliye geder gelib çıhmışdır. Belelikle, biz zahiri korluğun, garanlığın dahile açılan, geleceye tuşlanan işiğla evez olunma metamorfozasını bütünlükde gedim mifik sistemin-Mifin üniversal gaydalarından biri kimi gebul ede bilerik. gelib çıhmışdır. Belelikle, biz zahiri korluğun, garanlığın dahile açılan, geleceye tuşlanan işiğla evez olunma metamorfozasını bütünlükde gedim mifik sistemin-Mifin üniversal gaydalarından biri kimi gebul ede bilerik.

“Dede Gorgud” dastanı bu üniversalıyanın bir şahesini yaşadır. Bu şahe ele olub ki, üniversalıyanın klassik tipinden ferglenib, ele ona göre de ayrıca şahe kimi galıb. Amma bele bir özüne mehsuslug şeraitinde de bu şahe Mifin bütün gücünü duymağa imkan verir.

Dastandan me'lum olur ki, ve yuharıda biz bunu geyd eledik, buradakı Baybura beyin de gözleri kor olur. Onu da dedik ki, Dastan dahilinde bunun aydın mifoloji izahı vardır, bu izah da tebiidir. Bes onun gözlerinin sonradan açılmasının sebebi -bu

sebebin görünmeyen terefi? Bunu hansı mifoloji ve ya mentigi esasla müeyyenleştirmek olur? Dastandan çıkış elesek bu suala bele cavab alarık:

“Bu mehelde beyler ve hanlar Beyreyi babasına getirdiler. Bu yandan eşikden beyler Beyreyin üzerine yığıldılar.

Gazan bey aydır:

-Muştulug, Baybura, oğlun geldi-dedi.

Baybura bey aydır:

-Oğlum idiyin ondan bileyim ki, sırça barmağını ganatsın, ganını desmalına sürt-sün, gözüme süreyin. Açılacak olursa, oğlum Beyrekdir-dedi.

Çünkü ağlamagdan gözleri görmez olmuşdu. Desmal gözüne silcek Allah taalanın gudretile gözü açıldı. Ata-anası güldüler. Beyreyin ayağına düşdüler”.

Göründüyü kimi, Baybura beyin gözlerinin açılmasına sebep oğlu Beyrek ve “Allah-taalanın gudreti” olur. İndi bir anlık bele tesevvür edek ki, bu sebeblerin heç biri yohdur ve Baybura beyin gözleri açılmır o, kor olarak galır. O zaman ne olardı? Müh-telif perspektivlerden biri de bele bir variant cızmağa imkan verir: Mifin universal gaydası -haggında danışdığımız metamorfoza bu megamda da tetbig edile bilerdi. Ye’-ni Baybura beyin zahiren garanlığa düçar olması, Mifin gaydasına esasen getirip onu uzag gören, geleceyi duyan, gelecekten heberler veren bir nurani mertebesine galdır-ırdı. Bes hal-hazırda dastanda bu funksiyayı kim yerine yetirir?

Son sualda bütün cavab gizlenib. Dastan lap evvelceden, heç bir e’tiraza yol vermeden deyir: “Resul eleyhüsselam zamanına yahın Bayat boyundan Gorgud Ata derler bir er gopdu. Oğuzun ol kişi tamam bilicisiydi. Ne derse, olardı, gayibden türlü heberler söylerdi. Hagteala onun könlüne ilham ederdi”.

Demeli, Oğuzun geleceyi gören, hareketleri idare eden falçısı Dede Gorguddur. Ve Baybura beyin korluğu ile eslinde Dede Gorgud kultuna gizli gesd hazırlanmış. Şübhesizdir ki, Dede Gorguda edilen bu tecavüz eyni zamanda Mife garşı edilen teca-vüzdür. Çünkü Dede Gorgud bütövlükde Mifin obrazdaki tezahürüdür- bu iki anlayış bir-birinden ayrılmazdır. Dede Gorgud varsa, onun sözüne itaet varsa, onun hareketleri artıg Oğuzlar için davranış örnevidirse, düşünceleri, tefekkürü öğrenme mektebidirse, ikinci Dede Gorguda, özü de hele nece olacağı belli olmayan, Oğuzları tamam başka bir heyat istigametile aparması hetta ihtimal bele edilecek yeni bir yol gösteren müdrike ehtiyac yohdur. Ve Dede Gorguda bu şekilde gırım goyma ideyasının özü Yazının Mif galası garşısında, belelik möhkem duran bir gala garşısında goyub gizlendiği Troya atı değilmi? Eğer Baybura bey kor kimi galmış olsa idi, Mif özü mecbur olacagdı ki, (oyunun gaydası beledir!), ona uzağı görme, geleceği heber verme hassesi eta elesin. Bir dünya üçün, bir vahid me’nevi-etik sistem üçün, nehayet bir dastan üçün iki peyğember çoh değilmi? Çohdur! Mifin bir peyğemberi olmalıdır - o da artıg var- Dede Gorgud! Baybura onunla hakimiyyeti bölüşdüre bilmez. Bu iddia Mifle Yazının mübarizesinin bir şartısıdır. Şübhesiz ki, Mif bu defe de güçlü çıtır ve mövcud olabilecek iki hakimiyyetliyin garşısını almak üçün... Baybura beyin gözlerini açır. Gözleri

açılmış Baybura bey tezedden min-min Oğuzdan biri olur: Yeyir, içir, şadlanır-bütün bunlar ona hoşbehtliyi için kifayettir. Baybura bey artıg Dede Gorgud için, demeli, Mif için gorhulu deyil. Gözü açığ ve şad Baybura bey kor Bayburanın, faciesi olan Bayburanın cılız parodiyasıdır ve bele Baybura bey Mifin Yazı üzerindeki daha bir gelebesidir.

Men “Dede Gorgud” dastanını ohuyarken Mifi- ne zamansa güçlü Mifi, indi ise yavaş-yavaş zeiflemeye doğru geden Mifi yaşlı bir gehreman, Yazını ise öz çiçekli çağına gedem goymuş genç ve ehtirashı, megsedine çatacağına möhkem inamlı, üzülmez bir gız kimi tesevvür edirem. Mif hele mübarize apara bilir, hele gelebe de çala bilir. Amma vaht gelecek ve goca Mif köhne mübarizelerden ayrılıb, başını gözel ve zerif Yazının dizleri üstüne goyup dincelmek, uyumak isteyecek. Ve ele de olacag ki, genc Yazı özüne klassik bir ideal tapıb goca Mifin başını dizlerinden götürececek, bir daşın üstüne goyacak, çıhib gidecek ve bundan çoh-çoh sonra da ele olacag ki, esrlerin birinde Yazı artıg özü de ilk gencliyini itirende birden, gefilden anlayacag ki, Mifsiz keçen günler hedermiş. Ona govuşmag, onu yaşatmağa telesecek, amma Yazının Mife verdiyi bu yeni heyat Mifin evvelki heyatı olmayacag. Mifin ölümünden sonraki heyatı vahtında giymetlendirilmeyenlerin sonradan deyersizcesine fetişleşdirilmesi kimi solgun bir fotokopiya olarak galacak. Mif hesreti, Mif ağrısı Yazını hemişe yandıracag...

...Helelik ise her şey sanki öz yerindedir, sistemin bütün mehanizmleri, üzvleri zaman-zaman sınanmış bir maşının hissecikleri kimi son derece degiglikle ve fasilesiz işleyir. Mif hakimi-dövrandır, o nefes alır, mentigi -çoh zaman bir gab kimi primitivlik ve geribeliklerle dolsa da- inandırıcı, canatım yolu aydın, lekesizdir. Hele Mif özünü vahid bir dünyagörüşü, sistemli heyat bilgisi, bütöv davranış üsulu kimi hiss edib sahlaya bilir. Düzdür, herden Yazı- bu genc ve ehtirashı yeni medeniyyet terzi onu narahat etmeye çalışsa da, bu, Mifin yalnız özünden razı ve ilhg tebessümüne sebep olur. Mif inanır ki, o basılmazdır - alınmaz galaları kimi, Allahları, yarımallahları, seçme gehremanları kimi...

Ve Mif her şeyi, her kesi öz görünmezliyinden idare ederek onu vahid bir amalın, sade bir megsedin yolçusuna döndermeyi bacarır. Mifin gelizlikle işi yohdur, o öz sözünü de aydın ve sade bir şekilde deyir. Heyat hadiselerini de mürekkebleşdirmeden gurur, insanların da dahili dünyası ile harici tezahürleri arasında artıg yaranmagda olan fergi görmür ve ya görmek istemir. Bele bir ferg Mif için dözülmezdir. Bele ferg olmamalıdır. Mif dünyasında ağın ağ adı var, garanın gara. Yahşının içindeki yamanlıklar, yamanın içindeki yahşı Mif için anlaşılmaz ve yolverilmezdir. Bu cür psikoloji yüklemeleri o yalnız Yazının füsünkar ve aldadıcı bahışlarının lap derininden teze-teze seçmeye başlayıb. Ve seçerken de düşünüb ki, bu Yazı nece de mürekkebleşdirmeni sevendir. Ve seçerken de anlayıb ki, eğer bir zaman bu renkler bir birine garişsa, onda Kainatda yeniden Haosun hakimiyeti başlanacag. Uzag zamanlarda meğlub edilmiş ve hardasa- belki ele lap yahınlığında, belki ele öz içimizde gizlenib yeni bir biçimde, tamam başga bir tarzde öz vahtını, saatını gözleyen Haosun tentenesine ise yol vermek olmaz-bunu Mif yahşı bilir.

...Amma bütün aydınlığı ile, bütün sadedilliyi ile ve bütün samimiyyeti ile birge Mifin de öz hırda “biclikleri” var. Bu “biclikler” temiz bir megsed namine edilseler

de (eslinde bütün biclikler hansısa megsed namine edilir), Mif inanır ki, onlarsız ke-
çinmek mümkün deyil ve yalnız buna göre onların kömeyine el atır. Ve sonra da sanki
öz emelinden utanırmış kimi hemen hadiseni ele cilalayır, ele malalayır ki, orda neyin
namına, neyin megsedine, en vacibi ise hansı bicliyin baş vermesi bele yadda galmır,
silinib gedir. Sistemin bütövlüyünü gorumag için, hadisenin aharlı şekilde diğer ha-
diselerin yatağına yeridilmesi için heyata keçirilen bu geyri-adilikler sonradan o ge-
der adileşirler ki, hetta bu geyri-adilikler artıg mevcutsuzluğu heç cür mümkün olmayan
me'nevi bir ihtiyac amiline de dönürler. Bu hali növbeti, üçüncü suala cavabdan ay-
dın sezme olur.

3. NE ÜÇÜN TEPEGÖZ'ÜN BİR GÖZÜ VAR?

Bu suala en birinci ve en sade cavab, yegin ki, bele seslenerdi:

Adı Tepegöz olduğuna göre. Ve bu cavab hem de en besit cavab olardı. Aydındır ki, ad özü mahiyyetin işaresidir ve bu me'nada her bir işare kimi ikincidir, mahiyyet-den sonradır. Bizi ise indi ilk nöbede mehiz mahiyyet maraglandırıcag. Doğrudan da ne sebebe Mif Tepegözü mehiz tekgözlü yaratdı-tekce ecayib, gorhulu bir mehluğ yaratmag ve neticede gurultulu effekt gazanmak hetrinemi? Yohsa, bunun da tamam başga, derin ve ilk bahışda duyulmayan bir mentigi esası vardı?

Tepegöz sırf mifik bir obraz kimi Yunanistanlı Polifemle genetik gohumlug hettile birleşir. Onların mifdeki struktur-funksional statusları tehminen eynidir. Bu eynilik eyni zamanda süjet istigametlerini de ehate edir. Edebiyyatşünaslar bu cür eynilikleri "seyyar süjetler" adlandırırılar. Bu eyniliklerle beraber, bu süjetlerin her birinin ayrılığda öz lokal özünemehsuslugları da yoh deyil. Bele ki, Tepegöz'ün "Dede Gorgud"-da, Polifem'in "Odiseya'ya dahil edilme prinsipleri de, onların bir obraz kimi ömür yollarının kesikleri de bir-birinden ferglenir. Polifeme nisbeten Tepegöz daha dolgun bir ömür yoluna malikdir -onun "Dede Gorgud" dastanında anadan olandan helakına geder bütün heyatı tesvir edilir. "Odiseya" da ise Polifemin heyatının yalnız bir kesiyi-mehiz Odiseyle garşılığlı münasibete aid olan kesik ışıklandırılır. Hansı tesvir daha megsede uygun ve daha tebiidir? Şüphesiz ki, her bir dastanın müvafıg tesviri real bedii-estetik prinsipler bahımından özünü doğrudan tesvirdir. Bu bahımdan yanaşsag, e'tiraf etmeliyik ki, bu iki gardaş obrazı mügayise ederek bedii obraz kimi üstünlüyü onlardan birine vermek ve bunun da esasında onlardan birinin, meselen, Tepegözün tam tesviri olduğuna göre daha gedim obraz olduğunu, Polifemin ise ondan yarandığını sübuta çalışmak, bizce, birterefli ve sonadek düşünülmemiş bir adım olardı. Polifemin natam tesvirini esaslandırın bir çoh amiller var ki, onları nazara almamag mümkün deyil. Demeli, bu iki obraz seyyar süjetlerin formal inkişaf hetlerinin ortaya çıkardığı bir mahiyyetdir, bütövlükde Mifin şahsi yaradıcılığdır. Ele bunun neticesidir ki, Tepegöz'ün -Polifemin kor edilme üsulu da her iki dastanda aynıdır.

Bu iki mifik obrazı eynileşdiren bir çoh dahili ve formal elametler sırasında en vacibi ve en görümlüsü her ikisinin tek göze malik olmasıdır. Ecayib mehluğu mehiz ecayiblik hetirine yaradarken onun nehengliyi, bedheybetliyi, Hanniballığı ile kifa-yetlenmeyip gözünün de birini ihtisara salmag ne ile esaslandırıla biler? Heç bir başga beden üzvlerinde say bahımından gayri-adilik yoh iken, esl dizayner seligesile alınımın düz ortasına köçürülmüş birgözlülük neye, hansı megsede hidmet etmelidir? Bizce, bu deyişmenin mütleg bir sebebi olmalıdır.

Geribe de olsa, biz artıg Tepegözlere öyreşmişik. Onun ganuni varisi kimi nağallarımızdaki Kellegözler bizim tesevvürümüzü deyişmez, şübhelere kenar, özlerine garşı

öyrenceli olmağa hazırlayıblar. Amma derinden, bir geder de rakursu deyişdirerek düşündükde burda hegigeten nese bir sir olduğu hiss edilir. Çünkü Allahları bele insan biçiminde yaradan Mif Tepegöze çatanda ele-bele, boş-boşuna insanın fizyoloji modelinden yan keçmezdi. Bele ise, onda Tepegözün, Polifemin ve nağıllardan saysız-hesabsız gelip geçen kellegözlerin iki yoh, bir göze malik olmaları sadece olarag ne unutulub, ne de zahiri effekt hetrine deyil, eksine bu süjetin tamlığını, dolgunluğunu şertlendiren, onun başga cür yok, mehz bu cür neticeleneceyine hizmet gösteren vacib struktur faktor kimi özünü göstermelidir. Doğrudan da beledir!..

Basatın Tepegözü kor eleldiyi sehneni bir daha hatırlayag. Basat Tepegözün höreyini bişiren gocalardan soruşur ki:

“-Mere gocalar! Bunun ölümü nedendir?”

Ayıtıldılar:

-Bilmeziz. Amma gözünden geyri yerde et yohdur- dediler.

Basat Tepegözün başı ucuna geldi, gapag galdırdı, bahdı gördü ki, gözü etdir.

Aydır:

-Mere gocalar! Süklüyü ocağa goyun gızsın! -dedi.

Süklüyü ocağa burahdılar, gızdı. Basat eline aldı. Adı görklü Mehemmede salavat getirdi. Süklüyü Tepegözün gözüne ele basdı kim, Tepegözün gözü helak oldu. Şöyle ne're vurdu, haygırdı kim, dağ ve daş yangulandı.

Basat sıçradı, goyun içine, mağaraya düşdü..”

Aydın olur ki, Tepegözün yegane zede ala bilecek yeri varsa, o da gözüdür. Göründüyü kimi Basat da öz taktiki planını bu vacib me'lumatın üzerinde gurur. İndi gelin bele bir tesevvür edek ki, Tepegözün bir yoh, iki gözü var. Bele olarken Basat onu evvelce şikest edib sonra da öldüre bilerdi mi? Getiyyen yoh. Çünkü Basatın cemisi bir zerbelik vahtı ve bir zerbelik imkanı vardır. İkinci zerbeni endirmek için (o biri gözü de kor elemekden ötürü) Tepegöz ona elave fūrset vermeyecekti. Yerinden sıçrayıb onu parça-parça edecekti. Ele buna göre de Basatın imkan tapıb endire bildiyi yegane zerbenin uygun sitüasiyasını evvelceden hazırlamag lazım idi. Yegane göz sitüasiyasını! Yegane göz-yegane zerbe!

İnsanın imkanlarından çıkış ederek ikinci zerbeni endirmek için ona verilen vahta ve onun malik olduğu meharete bel bağlamadığından Mifi ikinci gözü evvelceden” “aradan götürüb” -bu bedheybetler anadan tekgözlü doğulurlar. Eyni zamanda mehz bu “mentiğin” neticesinde zahiri effekt de artmış olur. Eyni tedgig üsulunu Odisseyeyle Polifem münasebetlerine de şamil ede bilerik. Netice eyni olacag. Mifin haggında da nışdığımız küçük bicliyi de ele budur. Belelikle, aydın olur ki, süjetin stratejiyası şeregalib gelme ideyasının üzerinde gurulduğundan ve burda Basatın, uzag Yunanistanda Odisseyin galib gelmeleri son netice kimi evvelceden aydınlaşdırıldığından taktiki deyişme, ye'ni ikigözlülüğün birgözlülükle evez edilmesi, insanın-gehreman da olsa tebiî insanın fiziki imkanı ile uygun şekilde hemahengleşdirilib.

Bütün bunlar bir daha gösterir ki, Mif hele çoh güçlüdür ve o öz gehremanlarının heyatını, onların içinde oldukları şerait ve sitüasiyanı son derece degiglikle idare edebilir. Amma biz Mifin gücünden behs ederken, bir terefdan onun mühtelif uygunsuzlugları idare etme bacarığını ve yeni, möhteşem bir medeniyyet tarzine-Yazıya münasibetde özümlüyünü sahlama güdretini nezerde tuturugsa, diğar terefdan biz Mifin gücü deyerken, bunun içinde hem de bir gücsüzlüyün gizlendiğini de derk edirik. Bu ise onun özünümühafize namine mübarize aparmag mecburiyyetinde galmasından ve ümumiyyetle Mifin gedim dünyasına tecavüz edilme mümkünlüyünün hetta ehtimal bele oluna bilmesinden doğur.

Helelik ise... Mif öz gücünü sahlayır. Bu gücün ve hem de gücsüzlüyün yahşı göstericisine çevrilmiş "Dede Gorgud" dastanının ilk bahışda görünmeyen gizli derinlikleri de buna gözel sübutdur.

Sonralar bu obraz, ye'ni Tepegöz, Yazının Mifden ehz etdiyi onlarla, yüzlerle obrazdan biri olacag. Teessüf ki, Yazı bu obrazın fiziki nagisliyinin mentigi detalını tutabilmeyecek. Ve Kellegözler de nağıllarımızdan bizim öyrenceli mentigimizin yohlamadan gebul etdiyi göydendüşme şer güvveler kimi gelib keçecekler.